

Jędrzej Tomasz Kałużny
Centrum Spycimierskie Boże Ciało
jedrzej.kaluzny@interia.pl
ORCID: 0000-00 03-1337-0329

Pokłon feretronów na Kalwarii Wejherowskiej

The Feretrons' Bow at the Calvary of Wejherowo

Obrażnik i obrażniczka – to brzmi dumnie! Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską, redakcja Katarzyna Smyk, Andrzej Szoszkiewicz, Powiatowa Biblioteka Publiczna w Wejherowie, Wejherowo 2023.

DOI: 10.12775/LL.1.2024.012 | CC BY-ND 4.0

W ostatnich latach zainteresowanie żywymi tradycjami, m.in. tymi kultywowanymi w związku z obchodami religijnymi, stale rośnie. Wraz ze wspomnianym zainteresowaniem rozwija się również potrzeba ich poznania, a także przygotowania naukowych opracowań i monografii (Smyk 2020a, 2020b, 2022). Recenzowana praca pt. *Obrażnik i obrażniczka – to brzmi dumnie! Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską* z całą pewnością wpisuje się w ten nurt. Ta barwna kaszubska tradycja stanowi bowiem unikalny w skali kraju przykład pielgrzymowania połączony ze zwyczajem pokłonu feretronów, który polega na tym, że obrażnicy i obrażniczki – czyli osoby niosące obrazy – wykonują nimi specjalny układ ruchów w rytmie utworu granego przez orkiestrę. Zwyczaj ten, sięgający głęboko dziejów regionu, stanowi doskonale egzemplum międzypokoleniowego przekazu historii i tożsamości mieszkańców Kaszub (Borzyszkowski 1998).

Osobami odpowiedzialnymi za koncepcję i redakcję prezentowanej publikacji są Katarzyna Smyk, badaczka kultury tradycyjnej i obrzędów, oraz Andrzej Szoszkiewicz, koordynator ds. dziedzictwa kulturowego, autor tekstów i popularyzator działań związanych z dziedzictwem i tożsamością regionów. Praca złożona jest z wprowadzenia, pięciu rozdziałów o konstrukcji problemowej, a także rozdziału szóstego, poświęconego omówieniu dokumentacji z debat, konsultacji społecznych i warsztatów. Ważnym jej elementem jest również część, w której zgromadzone zostały fotografie z pielgrzymek i pokłonu feretronów, oraz obszerna bibliografia, jak również informacje z kodami QR, umożliwiającymi obejrzenie filmów dokumentujących opisywane w książce zjawisko. Taki układ publikacji pozwala na kompleksowe zapoznanie się z omawianym w niej tematem, dając czytelnikowi łatwy dostęp do poszukiwanych wiadomości, zaprezentowanych w sposób przemyślany i klarowny. Cała książka – choć ma wielu autorów – napisana jest lekko i elegancko, zapewniając czytelnikowi nie tylko pożyteczną, ale i przyjemną lekturę.

Rozdział pierwszy, *Społeczno-kulturowe oblicza pielgrzymowania*, którego autorami są Grzegorz Błahut i Zuzanna Łąga, poświęcony pielgrzymowaniu w ujęciu społeczno-kulturowym, uznać można za tekst otwierający i przybliżający ideę pątnictwa. Jest to szczególnie istotne z uwagi na fakt, że pokłon feretronów wyewoluował w obrębie szerszego zjawiska, jakim jest tradycja pielgrzymowania (Tomicki 1981; Zowczak 2000). W rozdziale tym autorzy w sposób zwięzły przybliżają historię pielgrzymek oraz ich zasadnicze znaczenie w kulturze, poruszając aspekty wędrowania, przebytej drogi czy różnorodności postaw osób kultywujących ten zwyczaj. Bardzo ciekawy i słuszny jest też wprowadzony tu podział pielgrzymek na kategorie, uzależnione od dominującego celu peregrynacji oraz środowiska społecznego, z którego wywodzą się pątnicy. Pożyteczne wydaje się również omówienie przykładów miejsc pielgrzymkowych w Polsce i na świecie, dzięki czemu ukazany zostaje szerszy kontekst i można lepiej zrozumieć specyfikę pielgrzymek kaszubskich.

W rozdziale drugim, *Historia pokłonu feretronów na Kalwarii Wejherowskiej*, którego autorem jest Mirosław Lademann, zastosowano układ chronologiczno-problemowy. Została tu przedstawiona historia Wejherowa, od założenia miasta i ufundowania tam kalwarii aż do czasów współczesnych. Poruszono także istotne dla badania genezy analizowanego zjawiska kwestie fundacji miasta oraz organizacji przestrzennej Kalwarii Wejherowskiej, przy czym autor skupił się na omówieniu roli centrum religijnego jako ośrodka ruchu pielgrzymkowego rozwijającego się na przestrzeni wieków. Niezwykle ważny jest tu również szczegółowy opis tradycji pokłonu feretronów jako zjawiska od wieków występującego w ramach lokalnego ruchu pielgrzymkowego. Istotne są także informacje na temat pierwszych wzmianek o zwyczaju oraz jego interpretacje teologiczne tudzież uwagi o współczesnym odbiorze tradycji. Rozdział ten z całą pewnością wnosi znaczący wkład do badań historycznych nad genezą pokłonu feretronów.

Rozdział trzeci, napisany przez Katarzynę Smyk, w całości poświęcony został kwestiom ochrony pokłonu feretronów. Na wstępie autorka przybliżyła problematykę Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., zwracając uwagę na aspekty ważne dla zapewnienia ciągłości i istnienia analizowanego zjawiska (Adamowski, Smyk 2013; Brzezińska, Smyk 2019). W rozdziale scharakteryzowano działania, jakie mogą być podjęte przez lokalne wspólnoty (np. identyfikacja, dokumentacja, badanie dziedzictwa), a także przedstawiono informacje na temat zagrożeń dla tradycji oraz na temat zrównoważonych sposobów jej promocji, wzmacniania i przekazywania. W zakończeniu podjęto także kwestię zasad etycznych dotyczących ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kontekście regulacji wprowadzanych przez Konwencję UNESCO z 2003 r. Rozdział ten w zasadniczej części stanowi rodzaj podręcznika dobrych praktyk, kierowanego do depozytariuszy tradycji oraz świeckich i duchownych przedstawicieli władz, którzy dzięki niemu mogą nie tylko lepiej poznać tradycję, ale również bardziej skutecznie ją chronić.

Rozdział czwarty, *Żywa tradycja i duma. Obrażniczki i obraźnicy o sobie*, przygotowany przez Annę Kuczmarską, zawiera biogramy obraźników i obraźniczek, stworzone dzięki współpracy z depozytariuszami tradycji pokłonu feretronów, którzy wypełnili specjalnie przygotowane na tę okazję ankiety. Przedstawiony materiał zawiera ponad 50 sylwetek osób kultywujących zwyczaj i daje dobry wgląd w ich wspomnienia oraz motywacje. Pozytywnie ocenić należy układ treści zastosowany w biogramach. Zaczynają się one od krótkiego wstępu, określającego dane personalne, wiek i inne informacje o każdym z depozytariuszy. W dalszej części zamieszczono wypowiedzi dotyczące początków kultywowania zwyczaju oraz osób, które zainspirowały respondentów do objęcia funkcji obraźnika/obraźniczki. Bardzo ważne są również wspomnienia oraz osobiste refleksje ankietowanych na temat znaczenia tradycji i jej elementów. Godne pochwały jest to, że wypowiedzi poszczególnych osób zostały poddane jedynie drobnym korektom stylistycznym i językowym, dzięki czemu zachowano indywidualny charakter ich słów i towarzyszące im emocje.

Rozdział piąty, zatytułowany *Głos pielgrzymów na temat osobistego znaczenia pielgrzymowania i tradycji pokłonu feretronów*, to efekt badań etnograficznych przeprowadzonych przez Alicję Baczyńską-Hryhorowicz. Przedstawiono tu czytelnikowi wypowiedzi pielgrzymów – uczestników uroczystości na Kalwarii Wejherowskiej. Zaprezentowane przez autorkę ustalenia wpisują się w nurt badań nad rolą depozytariuszy w ochronie dziedzictwa oraz zapewnieniu ciągłości zwyczajów i obrzędów (Klimaszewska 1981; Adamowski 1995; Ogrodowska 2004). Rozważania podzielone zostały na pięć tematycznych części, a każdą z nich uzupełniają fragmenty wywiadów etnograficznych, co pozwala na lepsze zrozumienie pielgrzymów, a także dodaje wiarygodności ustaleniom badaczki, która dopuszcza do głosu swoich rozmówców. W kolejnych częściach poruszone zostają następujące zagadnienia: międzypokoleniowy przekaz tradycji pielgrzymowania; osobiste motywacje; sens państwa i tradycji pokłonu

feretronów; szacunek do sztuki przedstawianej przez obraźników i obraźniczki; duma z regionalnej tradycji. Wszystko razem tworzy dobrze przemyślaną i spójną opowieść o tradycji oraz przynosi odpowiedzi na wiele pytań dotyczących omawianego zwyczaju.

Ostatni z rozdziałów, *Spotkania, debaty i konsultacje społeczne*, przygotowany przez Annę Kuczmańską i Andrzeja Szoszkiewicza, w sposób syntetyczny przybliża historię wszystkich spotkań z depozytariuszami tradycji, które odbyły się w 2023 r. Wskazano tu przede wszystkim na zaangażowanie obraźników i obraźniczek (zarówno aktywnych obecnie, jak i byłych) oraz lokalnych liderów i osób duchownych z parafii biorących udział w pielgrzymkach, ponieważ jest ono niezbędne do podjęcia ochrony jakiegokolwiek tradycji za pomocą narzędzi oferowanych przez Konwencję UNESCO z 2003 r.

Książkę kończy obszerna i wyczerpująca bibliografia, zawierająca starsze i nowsze źródła oraz opracowania, uwzględniająca ponadto różnego rodzaju dokumenty, w tym akty prawne związane ze wspomnianą konwencją UNESCO. Podsumowując, można powiedzieć, że wszystkie części prezentowanej pracy przygotowane zostały z dużą starannością. Na uznanie zasługuje zwłaszcza profesjonalny warsztat naukowy autorek i autorów poszczególnych rozdziałów. W tej kwestii szczególnie cieszy wielopłaszczyznowe podejście do tematu, a także mnogość zaprezentowanych narracji, skupiających się wokół jednego wątku, jakim jest tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską. Omawianą publikację uznać można za bardzo ważną nie tylko dla mieszkańców Kaszub, ale również dla wszystkich badaczy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także dla wspólnot depozytariuszy podejmujących działania w zakresie ochrony lokalnych tradycji.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowski, J. (1995). Sakralizacja przestrzeni w polskiej kulturze ludowej. W: J. Bartmiński, M. Jasińska-Wojtkowska (red.), *Folklor – sacrum – religia* (s. 20–31). Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Adamowski, J., Smyk, K. (red.) (2013). *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona* (t. 1: *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Źródła – wartości – ochrona*). Wydawnictwo UMCS.
- Borzyszkowski, J. (red) (1998). *Historia Wejherowa*. Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- Brzezińska, A. W., Smyk, K. (red.) (2019). *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona* (t. 4: *Festiwale, przeglądy, konkursy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego*). Wydawnictwo UMCS, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Klimaszewska, J. (1981). Doroczne obrzędy ludowe. W: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.), *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej* (s. 127–153). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ogrodowska, B. (2004). *Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne*. Wydawnictwo Muza.
- Smyk, K. (2019). Sejmiki teatru wsi polskiej jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl Konwencji UNESCO z 2003 roku. W: A. W. Brzezińska, K. Smyk (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona* (t. 4: *Festiwale, przeglądy, konkursy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, s. 89–108). Wydawnictwo UMCS, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Narodowy Instytut Dziedzictwa.

- Smyk, K. (2020a). *Obrzęd jako tekst kultury. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu*. Wydawnictwo UMCS.
- Smyk, K. (red.) (2020b). *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*. Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Smyk, K. (red.) (2022). *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*. Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Tomicki, R. (1981). Religijność ludowa. W: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.), *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej* (t. 2, s. 29–70). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zowczak, M. (2000). *Biblia ludowa. Interpretacja wątków biblijnych w kulturze ludowej*. Wydawnictwo Funna.